

บันทึกการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ ของสวนสัตว์ดุสิต

ฉมาวงศ์ สุริยจันทร์*

ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

chamawong@gmail.com

ดวงพร ปิตินานนท์**

ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

gaw.pitinanon@gmail.com

บทคัดย่อ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง สวนสัตว์ดุสิตก็มีการปรับเปลี่ยนภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อการใช้งานที่เปลี่ยนไป บทความนี้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสวนสัตว์ดุสิตในเชิงกายภาพ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยรัชกาลที่ 10 โดยใช้ข้อมูลแผนที่ และภาพถ่ายดาวเทียมจาก 3 ช่วงเวลา พัฒนาเกณฑ์จากช่วงเหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ ช่วงแรกเริ่มพัฒนาที่ดิน (พ.ศ. 2450-2480) ช่วงก่อตั้งสวนสัตว์ดุสิต (พ.ศ. 2521-2540) และ ช่วงพัฒนาสู่การเป็นรัฐวิสาหกิจ (พ.ศ. 2541-2561) จากนั้นสำรวจพื้นที่เพื่อค้นหาความเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ เพื่อจำแนกการวิเคราะห์งานภูมิสถาปัตยกรรมเป็น 6 ประเด็น คือ 1) บริบทของพื้นที่ 2) ขอบเขตและการเข้าถึง 3) การจัดกลุ่มการใช้งาน 4) ลักษณะการใช้งาน 5) เส้นทางสัญจร 6) องค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม

ผลการศึกษาพบว่า ภูมิสถาปัตยกรรมของสวนสัตว์ดุสิตมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยแตกต่างกัน โดยบริบทของพื้นที่ ขอบเขตและการเข้าถึง การจัดกลุ่มการใช้งาน มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก ส่วนเส้นทางสัญจร และองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย โดยยังคงเห็นร่องรอยรูปแบบเดิมของพื้นที่ในช่วงแรกเริ่มพัฒนาที่ดินได้ค่อนข้างชัดเจน

คำสำคัญ: สวนสัตว์ดุสิต การเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ ภูมิสถาปัตยกรรม

---

* อาจารย์ ดร.

** ผู้ช่วยวิจัย

Memorandum of Physical Changes of Dusit Zoo

Chamawong Suriyachan *

*Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn U.
chamawong@gmail.com*

Tuangporn Pitinanon **

*Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn U.
gaw.pitinanon@gmail.com*

Abstract

Among changes in society and culture that keeps continuing, Dusit Zoo has transformed its landscape architecture to fit its changing land use. This article analyzed physical change of Dusit Zoo from the reign of King Rama V to King Rama X. It used maps and satellites images from three periods developing from significant incidents namely the beginning of site improvement period (1907-1937), the zoo establishment (1978-1997), and the becoming of a state enterprise (1998-2018). Then, it conducted a site survey, in order to identify physical changes for the classification and analysis of landscape architecture into 6 issues. That is 1) context 2) site boundary and approach 3) zoning 4) function 5) circulation and 6) landscape elements.

The research indicate that landscape architecture of Dusit Zoo has changed in various degrees. Many changes have been noticed on the context, the site boundary and approach, the zoning, and the function. Yet, little changes have been noted on the circulation and on the landscape elements. Some vestiges and former land use patterns still appear in the landscape like in the beginning of site improvement period.

Keywords: Dusit Zoo, Physical change, Landscape architecture

---

* Lecturer, Ph.D.

** Research Assistant

บทนำ

เขาดินวนา หรือสวนสัตว์ดุสิตในปัจจุบัน ตั้งอยู่ที่ถนนพระราม 5 เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร มีขนาดโดยประมาณ 118 ไร่ มีจุดเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2441 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงมีรับสั่งให้สร้างพระราชอุทยานบริเวณที่ราบฝั่งตะวันออกของพระราชวังดุสิตติดกับฝั่งคลองเปรมประชากร เพื่อใช้สำหรับเป็นที่ประพาสส่วนพระองค์และข้าราชการบริพารฝ่ายใน นับเป็นส่วนหนึ่งในเขตพระราชฐานพระราชวังสวนดุสิต มีการขุดสระน้ำใหญ่ และนำดินนั้นมาก่อเป็นเนินเขากลางน้ำ จึงเรียกว่าเขาดิน (บันทึก จุลาสัย, พีรศรี โปหาทอง และรัชดา โชติพานิช 2557) ต่อมา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ปรากฏแผนที่ระบุการใช้งานบริเวณเขาดินวนา เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งในการจัดงานฤดูหนาว ปี พ.ศ. 2459 โดยเชื่อมต่อกับบริเวณสนามสโมสรเสือป่า พื้นที่ถูกจัดเป็นสวนดอกไม้ และสถานที่จำลองยุทธทางเรือในบริเวณสระน้ำใหญ่ (วรชาติ มีชูบท 2560)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 คณะรัฐบาล ภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) ขอพระราชทานสวนดุสิตให้ดำเนินการจัดทำเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน และเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การประกวดนางนพมาศ การแข่งขันมวยทะเล การแข่งว่ายน้ำ การแข่งเพาะกาย การแสดงดนตรี การจัดประกวดสุนัข เป็นต้น จากนั้นได้มีการย้ายสัตว์ชนิดต่าง ๆ มาไว้ที่สวนดุสิต เช่น กวางดาวจากสวนอัมพร ซึ่งเป็นลูกหลานกวางดาวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาจากอินโดนีเซีย เมื่อครั้งเสด็จประพาสชวา เมื่อปี พ.ศ. 2444 จระเข้และลิงจากสวนสราญรมย์ และช้างหลวงจากสำนักพระราชวังให้ประชาชนได้ชมในวันอาทิตย์ รวมถึงปรับปรุงสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ และเปิดเป็นสวนสัตว์ดุสิตอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2481 นับเป็นสวนสัตว์แห่งแรกของประเทศไทย (องค์การสวนสัตว์ 2560)

วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2497 ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การสวนสัตว์แห่งประเทศไทยขึ้นเพื่อบริหารสวนสัตว์โดยเฉพาะ ขึ้นตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรี ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ได้ทรงรับรองการสวนสัตว์ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. 2506 และเปลี่ยนชื่อเป็นองค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ทั้งนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขององค์กรอีกครั้งในปี พ.ศ. 2549 ในการปรับเข้าเป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าพื้นที่บริเวณสวนสัตว์ดุสิตในปัจจุบัน มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา 100 กว่าปีที่ผ่านมา การศึกษาในครั้งนี้ให้ความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพที่สอดคล้องกับลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อแสดงถึงวิวัฒนาการของเขาดินวนาสู่สวนสัตว์ดุสิต ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษามีสถาปัตยกรรมในเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่แห่งนี้

แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงาน

การศึกษาพัฒนาการเชิงกายภาพของสวนสัตว์ดุสิตตั้งแต่ พ.ศ. 2450 ถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา โดยใช้หลักเกณฑ์จากเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ ตามข้อมูลหลักฐานที่สามารถสืบค้นได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2450 – 2480) พัฒนาที่ดิน

ในช่วงแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงมีรับสั่งให้สร้างสวนพฤกษชาติเพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนส่วนพระองค์และข้าราชการบริพารฝ่ายใน โดยศึกษาจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2450-2475 ที่จัดทำโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ภาพที่ 1)

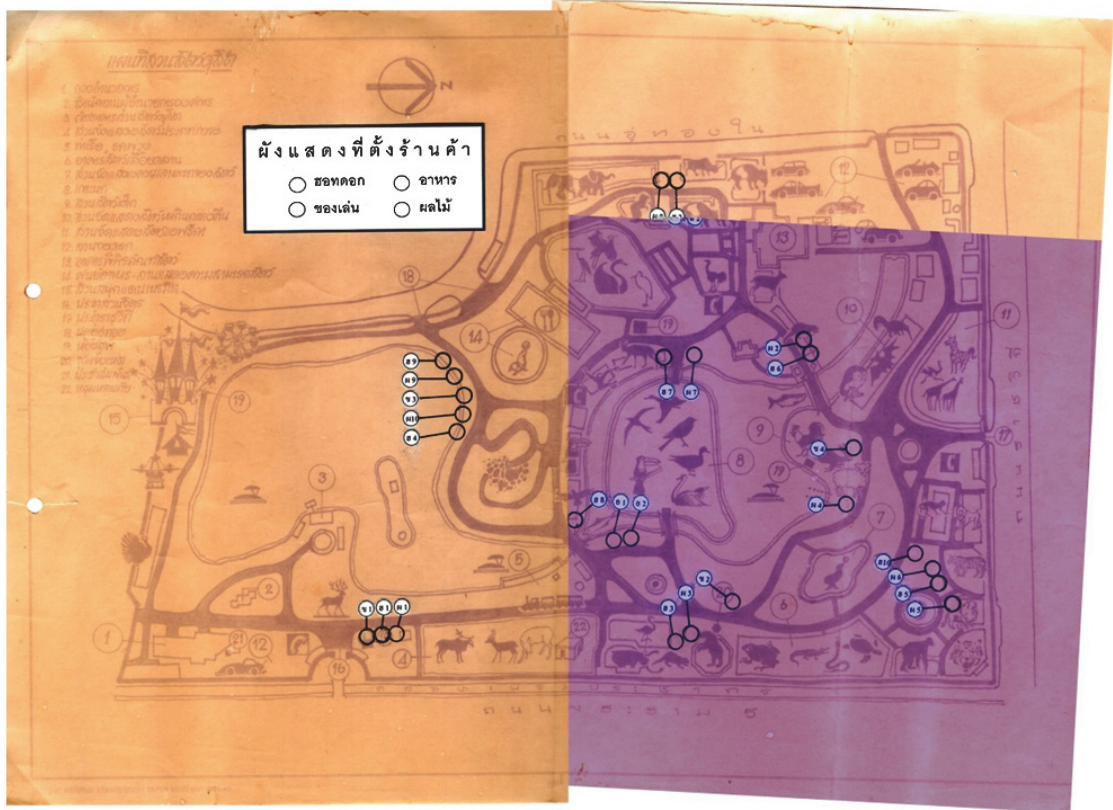
ภาพที่ 1 แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475

ที่มา: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2521 – 2540)

ก่อตั้งสวนสัตว์ดุสิต

พื้นที่ผืนนี้เริ่มเปิดการใช้งานสู่การเป็นสวนสาธารณะของเมืองและพัฒนาเป็นสวนสัตว์แห่งแรกในประเทศไทย โดยศึกษาจากแผนผังสวนสัตว์ดุสิต ปี พ.ศ. 2536 ที่ได้มาจากสำนักงานสวนสัตว์ดุสิต (ภาพที่ 2) และภาพถ่ายดาวเทียมจาก Google Earth ในปี พ.ศ. 2544

ภาพที่ 2 แผนผังสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2536
ที่มา: สำนักงานสวนสัตว์ดุสิต

ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2541 – 2560) พัฒนาสู่การเป็นรัฐวิสาหกิจ

ช่วงท้ายของการศึกษา เป็นช่วงที่องค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ถูกจัดตั้งเป็นรัฐวิสาหกิจ สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยศึกษาจากแผนผังปี พ.ศ. 2560 ที่ได้มาจากสำนักงานสวนสัตว์ดุสิต (ภาพที่ 3) และภาพถ่ายดาวเทียม จาก Google Earth ปี พ.ศ. 2560

การวิเคราะห์ข้อมูลของพัฒนาการเชิงกายภาพโดยใช้แผนที่ แผนผัง และภาพถ่ายดาวเทียม สามารถจำแนกโครงสร้างการวิเคราะห์ตามหลักการสำคัญทางภูมิสถาปัตยกรรม ได้ดังนี้

1. บริบทของพื้นที่ (Context)
2. ขอบเขต และ การเข้าถึงพื้นที่ (Site Boundary and Approach)
3. การจัดกลุ่มการใช้งาน (Zoning)
4. ลักษณะการใช้งาน (Function)
5. เส้นทางสัญจร (Circulation)
6. องค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Elements)

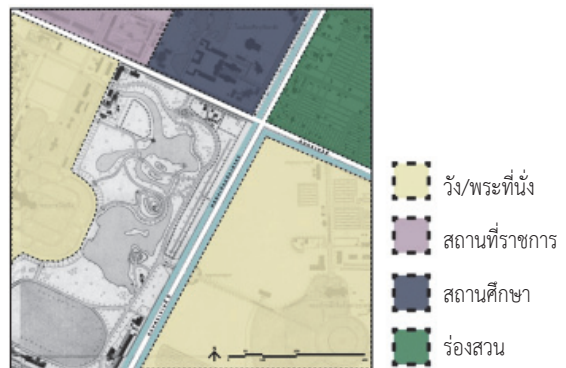

ภาพที่ 3 แผนผังสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2560
ที่มา: สำนักงานสวนสัตว์ดุสิต

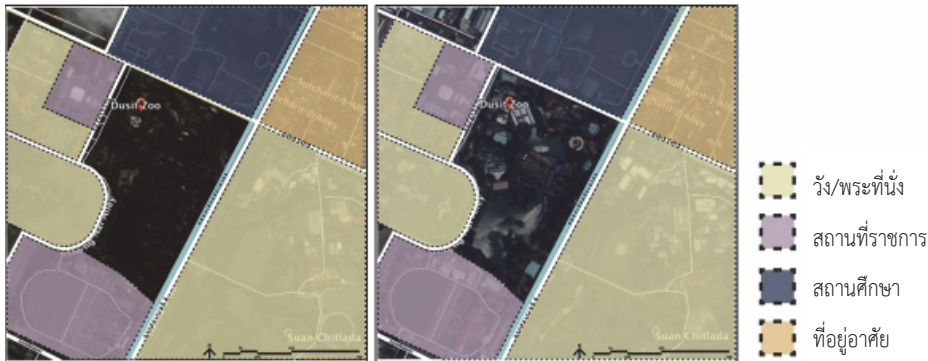
ผลการศึกษา

1. บริบทของพื้นที่ (Context)

ช่วงที่ 1: บริบทในยุคแรกของการเริ่มต้นพัฒนาพื้นที่ (ภาพที่ 4) ในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่ถูกล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ เช่น ร่องสวนและไร่นา ที่อยู่อาศัย วัดและสถานที่ราชการ เริ่มมีการก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ทิศเหนือติดถนนช้างอีนา ที่ตั้งของร่องสวนและอาคารบ้านเรือนขนาดเล็ก สถานศึกษา สถานที่ราชการ ทิศตะวันออกติดคลองเปรมประชากร ถนนพระรามที่ 5 วัด/พระที่นั่งและพื้นที่นา ทิศตะวันตกติดถนนปลายใบพรสนามลายพรมซึ่งเป็นลานด้านหน้าของพระที่นั่งอนันตสมาคม ทิศใต้ติดสนามม้า

ภาพที่ 4 บริบทของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2475
ที่มา: ดัดแปลงจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2475 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดย ดวงพร ปิตินานท์ 2561

ภาพที่ 5 บริบทของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2544 และ ปี พ.ศ. 2560 (จากซ้ายมาขวา)

ที่มา: ดัดแปลงจากภาพถ่ายทางอากาศ Google Earth ปี พ.ศ. 2544 และ ปี พ.ศ. 2560 โดย ดวงพร ปิตินานท์ 2561

ช่วงที่ 2: ต่อมาในช่วงยุคการก่อตั้งสวนสัตว์ดุสิต พื้นที่โดยรอบมีความหลากหลายในการใช้งานมากขึ้น จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศในปี พ.ศ. 2544 (ภาพที่ 5) พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกพัฒนาเป็นส่วนใช้งานของพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ รองลงมาคือสถานที่ราชการ สถานศึกษา และที่พักอาศัย ตามลำดับ มีการพัฒนาถนนปลายโบพรทางด้านฝั่งตะวันตก เพื่อเชื่อมพื้นที่ทางฝั่งเหนือและใต้ และเปลี่ยนชื่อเป็นถนนอุททองใน ส่วนถนนซังฮิ้นถูกรวมชื่อเป็นถนนราชวิถี ทิศเหนือติดถนนราชวิถี โรงเรียนวชิราวุธ ทิศตะวันออกติดคลองเปรมประชากร ถนนพระรามที่ 5 และ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ทิศตะวันตกติดถนนอุททองใน พระที่นั่งอนันตสมาคม รัฐสภา และ พระที่นั่งวิมานเมฆ ทิศใต้ติดสำนักพระราชวัง (สนามเสือป่า)

ช่วงที่ 3: บริบทในการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) ไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากช่วงเวลาการก่อตั้งสวนสัตว์ดุสิต (ภาพที่ 5)

2. ขอบเขตและการเข้าถึงพื้นที่ (Site Boundary and Approach)

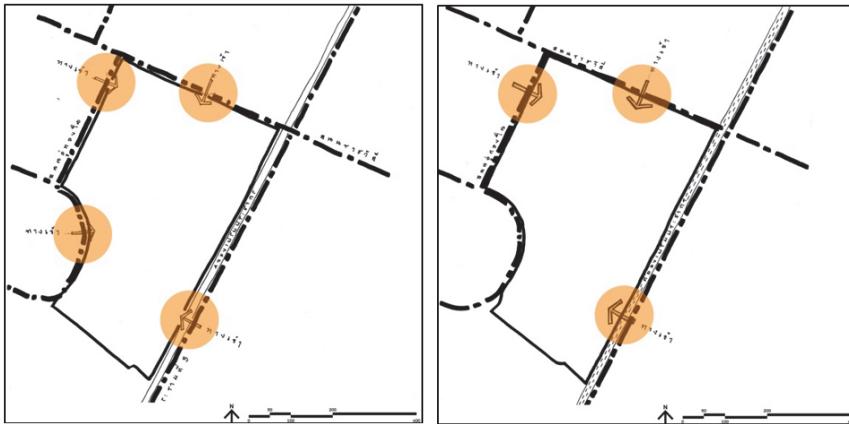
ช่วงที่ 1: จากการศึกษาภาพที่ 6 จะเห็นว่าพื้นที่เขาดินวนามีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ถูกกำหนดโดย

พื้นที่รอบข้างและถนนที่ได้แบ่งไว้แล้ว บริเวณฝั่งตะวันตกมีลักษณะว่าเป็นครึ่งวงรี ซึ่งมีผลมาจากสวนลายพรมที่ต่อเนื่องมาจากพระที่นั่งอนันตสมาคม มีอาณาเขตครอบคลุมถึงบริเวณสนามม้าเป็นส่วนเดียวกัน ไม่มีรั้วหรือกำแพงกั้นอย่างชัดเจน พื้นที่มีทางเข้าหลัก 2 ทาง ได้แก่ ทิศเหนือ เข้าถึงได้จากถนนซังฮิ้น และทางทิศตะวันออก เข้าถึงได้จากถนนพระรามที่ 5 โดยผ่านสะพานข้ามคลองเปรมประชากร จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ สันนิษฐานว่าส่วนฝั่งทิศตะวันตกอาจยังไม่มีทางเข้าหลัก โดยจะเห็นการเข้าถึงพื้นที่นี้ได้มากถึง 5 ทาง

ภาพที่ 6 ขอบเขตและการเข้าถึงของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2475

ที่มา: วาดจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2475 โดย ดวงพร ปิตินานท์ 2561

ภาพที่ 7 ขอบเขตและการเข้าถึงของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2536 และ ปี พ.ศ. 2560 (จากซ้ายมาขวา)
ที่มา: วาดจากแผนผังสวนสัตว์ดุสิต ปี พ.ศ. 2536 และ ปี พ.ศ. 2560 โดย ดวงพร ปิตินานนท์ 2561

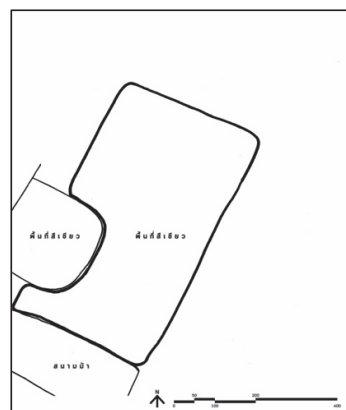
ช่วงที่ 2: จากแผนผังสวนสัตว์ดุสิต ปี พ.ศ. 2536 (ภาพที่ 7 ด้านซ้ายมือ) แสดงให้เห็นการก่อสร้างรั้วเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่อย่างชัดเจน ตัดความเชื่อมโยงในการใช้งานระหว่างพื้นที่สวนสัตว์ดุสิตกับสนามม้า ที่ภายหลังถูกพัฒนาเป็นสำนักพระราชวัง การเข้าถึงพื้นที่สัมพันธ์กับการพัฒนาถนนทั้ง 3 ด้าน ยกเว้นทางทิศใต้ที่ติดกับสนามม้า โดยมีทางเข้าหลัก 4 ทาง ได้แก่ ทางเข้าจากถนนพระรามที่ 5 ที่เชื่อมต่อกับแกนถนนภายในของพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ทางเข้าจากถนนราชวิถี และทางเข้า 2 ทาง จากถนนอุทธรณ์

ช่วงที่ 3: ขอบเขตของพื้นที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนทางเข้ามีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย คือทางเข้าฝั่งถนนอุทธรณ์ในลดลงเหลือช่องทางเดียวที่บริเวณต้นถนนอุทธรณ์ ส่วนทางเข้าอื่น ๆ ยังคงอยู่ในตำแหน่งเดิม (ภาพที่ 7 ด้านขวามือ)

3. การจัดกลุ่มการใช้งาน (Zoning)

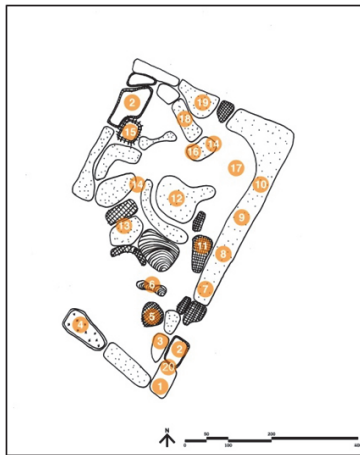
ช่วงที่ 1: ในช่วงการพัฒนาที่ดินในยุคแรก การจัดกลุ่มการใช้งานมีลักษณะที่ไม่ซับซ้อน ถูกแบ่งด้วยเส้นทาง

สัญจรออกเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ พื้นที่สีเขียวบริเวณสนามลายพรม มีการออกแบบและจัดการพื้นที่ในระดับดี เพื่อรองรับการก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม (ภาพที่ 8) พื้นที่สีเขียวบริเวณเขาดินวนา มีกลุ่มไม้ยืนต้น สนามหญ้าเปิดโล่ง และบ่อน้ำขนาดใหญ่ สนามม้า ลานหญ้าเปิดโล่ง มีการเชื่อมต่อพื้นที่ในช่วงการจัดงาน

ภาพที่ 8 การจัดกลุ่มการใช้งานของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2475
ที่มา: วาดจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2475 โดย ดวงพร ปิตินานนท์ 2561

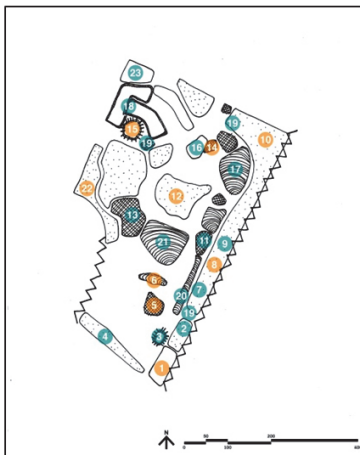

1 กองอำนวยการ	11 ท่าเรือ รถพ่วง
2 ลานจอดรถ	12 เกษนภ
3 สำนักงานผู้อำนวยการองค์การฯ	13 ศูนย์อาหาร/ลานแสดงความสามารถสัตว์
4 สวนสนุกแดนเนรมิต	14 ห้องน้ำ
5 ภัตตาคารสวนสัตว์ดุสิต	15 อาคารพิพิธภัณฑ์
6 เกษ	16 สวนสัตว์เด็ก
7 ส่วนจัดแสดงสัตว์ประเภททาก	17 ส่วนจัดแสดงความสามารถสัตว์
8 หลุมหลบภัย	18 ส่วนจัดแสดงสัตว์ทากินกลางคืน
9 จุดแจ้งเหตุ	19 ส่วนจัดแสดงสัตว์แอฟริกา
10 อาคารสัตว์เลื้อยคลาน	20 ประชาสัมพันธ์

ภาพที่ 11 ลักษณะการใช้งานของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2536

ที่มา: วาดจากแผนผังสวนสัตว์ดุสิต ปี พ.ศ. 2536 โดย ดวงพร ปิตินานนท์ 2561

1 สำนักงานสวนสัตว์ดุสิต	13 ศูนย์อาหาร
2 ลานจอดรถ/เวที	14 ห้องน้ำ
3 หอแสดงภาพ	15 อาคารพิพิธภัณฑ์
4 ส่วนจัดแสดงสัตว์	16 สำนักงาน
5 ร้านอาหาร	17 ลาน
6 เกษ	18 อาคารจอดรถ
7 จุดขายตั๋วจักรยานน้ำ	19 จุดขายตั๋วเข้าสวนสัตว์
8 หลุมหลบภัย	20 ทางเดินริมน้ำ
9 ส่วนจัดแสดงสัตว์	21 เกษนาटक
10 ส่วนจัดแสดงสัตว์	22 ส่วนจัดแสดงสัตว์
11 ร้านสะดวกซื้อ	23 องค์การสวนสัตว์
12 เกษนภ	
- ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้งาน
● มีการเปลี่ยนแปลงการใช้งาน

ภาพที่ 12 ลักษณะการใช้งานของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2560

ที่มา: วาดจากแผนผังสวนสัตว์ดุสิต ปี พ.ศ. 2560 โดย ดวงพร ปิตินานนท์ 2561

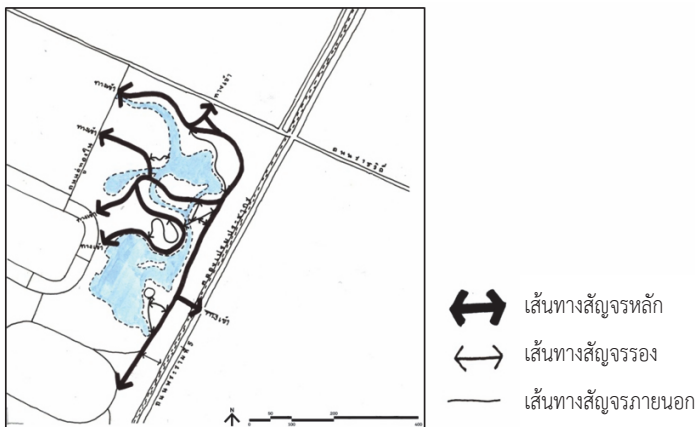
อื่น ๆ ที่รองรับการใช้งานที่สอดคล้องกัน เช่น ภัตตาคาร ศูนย์อาหาร สำนักงาน ลานจอดรถ รวมถึงปรากฏตำแหน่งที่ตั้งของสวนสนุกแดนเนรมิตที่บริเวณทิศใต้อีกด้วย (ภาพที่ 11)

ช่วงที่ 3: การใช้งานมีความคล้ายคลึงกับช่วงที่ 2 โดยพัฒนาเพิ่มเติมในส่วนการให้ความรู้ เช่น หอแสดงภาพ ที่ปรับปรุงมาจากอาคารเรือนกระจกที่สร้างขึ้นในสมัย

รัชกาลที่ 7 ซึ่งเดิมถูกใช้เป็นสำนักงานผู้อำนวยการองค์การฯ มีการปรับส่วนลานแสดงความสามารถของสัตว์ และขยายศูนย์อาหารเดิมให้เป็นอาคารศูนย์อาหาร รวมถึงมีการสร้างอาคารจอดรถบริเวณลานจอดรถเดิม ฝั่งถนนอุทองใน (ภาพที่ 12)

5. เส้นทางสัญจร (Circulation)

ช่วงที่ 1: เส้นทางสัญจรหลัก (ภาพที่ 13) มีลักษณะโค้งไปตามขอบสระที่ขุดขึ้น มีทางเดินเชื่อมต่อระหว่างเขาตินวนากับพื้นที่สนามลายพรหมและสนามม้าหลายเส้นทาง ส่วนทางเดินรองมีการตัดผ่านกลุ่มต้นไม้และเนินที่เกิดจากการขุดสระมาถม การออกแบบทางเดินคดโค้งสร้างมุมมองและระยะการรับรู้ที่หลากหลาย คล้ายลักษณะแนวความคิดการออกแบบสวนแบบพิกเจอร์เรส (Picturesque)

ภาพที่ 13 เส้นทางสัญจรของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2450
ที่มา: วาดจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2475 โดย ดวงพร ปิตินานนท์ 2561

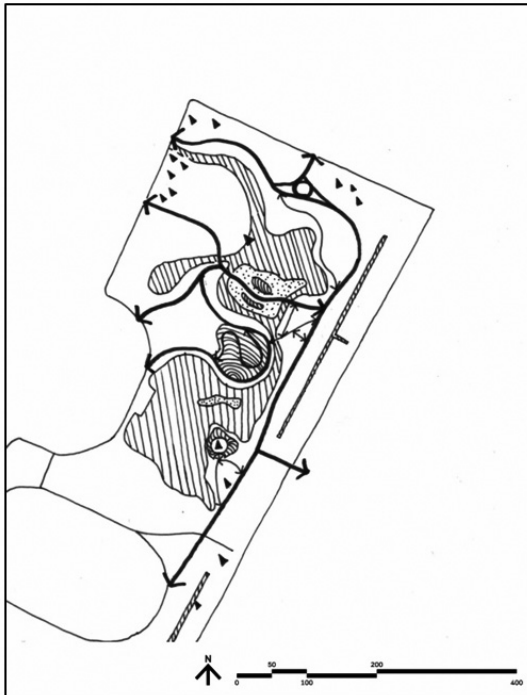
ภาพที่ 14 เส้นทางสัญจรของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2536 และ ปี พ.ศ. 2560 (จากซ้ายมาขวา)
ที่มา: วาดจากแผนผังสวนสัตว์ดุสิต ปี พ.ศ. 2536 และ ปี พ.ศ. 2560 โดย ดวงพร ปิตินานนท์ 2561

ช่วงที่ 2: โครงสร้างของเส้นทางสัญจรหลักไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก มีการเพิ่มเติมเส้นทางสัญจรรองมากขึ้นเพื่อนำไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ภายหลังจากเปิดเป็นสวนสัตว์ดุสิตแล้ว มีการตัดเส้นทางเดิมที่เชื่อมต่อกับส่วนสนามม้าและพระราชวังดุสิต ผังใหม่นี้ มีการสร้างจุดหมายตาเพื่อสร้างการรับรู้และเน้นทางเข้าหลักให้ชัดเจนมากขึ้นโดยใช้วงเวียนบริเวณประตูทางเข้าฝั่งถนนราชวิถี (ภาพที่ 14 ด้านซ้ายมือ)

ช่วงที่ 3: โครงสร้างเส้นทางสัญจรไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนักจากช่วงที่ 2 (ภาพที่ 14 ด้านขวามือ)

6. องค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Elements)

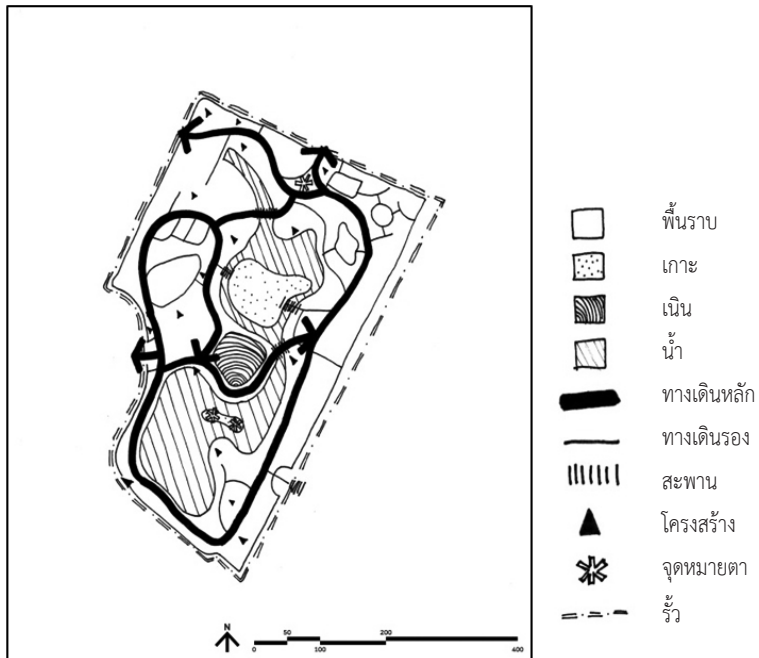
ช่วงที่ 1: การออกแบบภูมิทัศน์ เน้นการสร้างบรรยากาศที่มองเข้าสู่ภายใน ดังจะเห็นได้จากการที่ไม่มีแกนนำสายตาไปยังพื้นที่ด้านนอก แต่ใช้ทางเดินคดเคี้ยวรอบสระน้ำ มีลักษณะเป็นถนนลาดชันขึงปูด้วยหินและกรวด และทางเดินผ่านกลุ่มต้นไม้ที่มีการเลือกใช้พืชพันธุ์ที่หลากหลายขนาดและหลายระดับ มีการวางตำแหน่งเกาะและศาลาริมน้ำเป็นจุดหมายตา เพื่อสร้างระยะฉากหน้า และใช้พระราชมังคลาภิเษกเป็นฉากหลัง เพื่อให้เกิดความงามตามตึกภาพวาด ตามแนวความคิดแบบพิกเจอร์เรส องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่โดดเด่น คือ เกาะและสระน้ำที่ถูกขุดขึ้น มีรูปร่างคดเคี้ยว ต่อมา มีการขุดคลองระบายน้ำเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดเป็นสระขนาดใหญ่ 2 สระ ได้แก่ สระมุจลินทรมฤคทายวันทางด้านเหนือของสวน และสระอโนดาต บริเวณกลางสวน มีสะพานโค้งเชื่อมพื้นที่ โดยเรือสามารถลอดผ่านได้ (ภาพที่ 15)

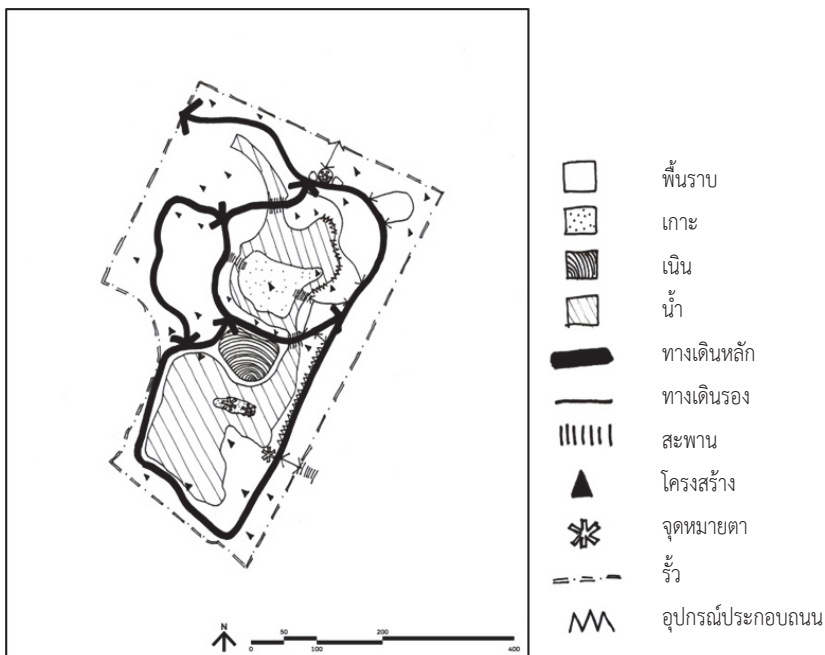
ภาพที่ 15 องค์ประกอบภูมิทัศน์ของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2475
ที่มา: วาดจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2475 โดย ดวงพร ปิตินานท์ 2561

ช่วงที่ 2: ในช่วงการก่อตั้งเป็นสวนสัตว์ดุสิตนั้น ปรากฏแนวรั้วเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่อย่างชัดเจน องค์ประกอบหลักทางภูมิทัศน์ เช่น เนินดิน เกาะกลางน้ำ สระน้ำ สะพาน และโครงสร้างการสัญจรหลัก มีรูปร่างลักษณะคล้ายแบบเดิมในช่วงที่ 1 แต่จากการศึกษาภาพถ่ายเก่าโดยสำนักงานสวนสัตว์ดุสิต พบว่า ขอบสระน้ำโดยรอบได้ถูกเปลี่ยนแปลงจากขอบคันดินเป็นขอบคอนกรีต มีการจัดการพื้นที่โล่งว่างให้เป็นลานกิจกรรม เช่น ลานแสดงสัตว์ การก่อสร้างอาคารอำนวยการ อาคารสนับสนุนส่วนบริการ ตั้งกระจายตามจุดต่าง ๆ และมีการสร้างจุดหมายตาที่บริเวณหน้าประตูทางเข้าฝั่งถนนราชวิถี เช่น บ่อน้ำพุ วงเวียน และศาลาไม้ที่เกาะกลางน้ำ เพื่อเป็นจุดสังเกตหรือจุดนัดพบได้ง่ายสำหรับการเปิดพื้นที่ใช้งานเพื่อสาธารณะ (ภาพที่ 16)

ช่วงที่ 3: องค์ประกอบหลักทางภูมิทัศน์ เช่น เนินดิน เกาะกลางน้ำ สระน้ำ สะพาน และจุดหมายตา ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนักจากช่วงที่ 2 แต่มีการเพิ่มเติมอุปกรณ์ประกอบถนน (street furniture) ประเภทม้านั่ง หันหน้าเข้าสู่บริเวณสระน้ำให้สามารถนั่งชมวิวด้านการนั่งบนลานหญ้าได้ต้นไม้เหมือนแต่ก่อน (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 16 องค์ประกอบภูมิทัศน์ของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2536
ที่มา: วาดจากแผนผังสวนสัตว์ดุสิต ปี พ.ศ. 2536 โดย ดวงพร ปิตินานนท์ 2561

ภาพที่ 17 องค์ประกอบภูมิทัศน์ของสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2560
ที่มา: วาดจากแผนผังสวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2560 โดย ดวงพร ปิตินานนท์ 2561

บทสรุป

พัฒนาการของเขาดินวนาสวนสัตว์ดุสิตในปัจจุบันกว่าร้อยปีที่ผ่านมา ผ่านการเปลี่ยนแปลงมากมายในเชิงสังคมและวัฒนธรรม ที่ส่งผลต่อการพัฒนาเชิงกายภาพเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการใช้งานแต่ละยุคสมัยในยุคเริ่มแรก เขาดินวนาถูกพัฒนาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ต้นแบบจากการเสด็จประพาสยุโรปและชาว รับเอาวัฒนธรรมการใช้สวนเข้ามาสู่ประเทศไทย รูปแบบของพื้นที่จึงเน้นที่ความสวยงาม การเปิดมุมมอง และการใช้พรรณพืชที่หลากหลาย ต่อมามีการพัฒนาแนวคิดเชิงสังคมที่ต้องการให้คนในเมืองได้มีพื้นที่สาธารณะ เขาดินวนาจึงถูกเปิดให้คนภายนอกได้เข้ามาใช้ เริ่มจากการจัดงานประจำปี และพัฒนาสู่การเป็นส่วนสัตว์ดุสิต สวนสัตว์แห่งแรกของประเทศไทย รวมถึงมีพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันของคนในเมือง โดยท้องที่ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมของสวนเดิมนั้นยังคงรูปแบบเหมือนก่อน ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก มีเพียงการเพิ่มโครงสร้างอาคารเพื่อสนับสนุนส่วนบริการ จนมาสู่ยุคปัจจุบันที่ท้องที่การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ถูกจัดตั้งเป็นรัฐวิสาหกิจ สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สวนสัตว์ดุสิตก็มีกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น มีสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้น แต่ยังคงรูปแบบของสวนเดิมไว้ โดยเฉพาะเนินดิน สระน้ำ เกาะ และโครงสร้างทางสัญจร ข้อสังเกตจากการศึกษาพบว่าสถานะของเขาดินวนาได้เปลี่ยนแปลงจากการเป็นพื้นที่ส่วนตัว สู่การเป็นพื้นที่สาธารณะ แต่ยังคงประกอบทางภูมิทัศน์ ได้แก่ โครงสร้างทางสัญจรที่มีความคดโค้ง และแยกเป็นหลายสาย ไม่มีแกนหลักหรือพื้นที่ศูนย์กลางที่ชัดเจน ทำให้เกิดปัญหาเรื่องการรับรู้ทิศทาง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับพื้นที่สาธารณะที่มีคนเข้ามาใช้งานจำนวนมาก ภายหลังมีการปรับปรุงพื้นที่ที่โดยออกแบบเพิ่มเติมให้มีวงเวียน รูปปั้น หรือน้ำพุ เพื่อเป็นจุดหมายตาหรือจุดนัดพบ ซึ่งสามารถแก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่ง บันทึกการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของสวนสัตว์ดุสิต จะเป็นประโยชน์ให้กับผู้ที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์พื้นที่บริเวณนี้ต่อไป

บรรณานุกรม

หนังสือ

บัณฑิต จุลาสัย, พีรศรี โปหาทองและรัชดา โชติพานิช. *วังสวนดุสิต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2557.

วิทยานิพนธ์

จิตาภา โชติติลล. *“อิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรป ที่มีผลต่อภูมิทัศน์เมืองบางกอกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5.”* วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

สัมภาษณ์

อานภาพ แยมดี. สัมภาษณ์. 26 มิถุนายน 2560.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

วรชาติ มีชูบท. *“งานวิชาการฐานสมัย”*. สืบค้น 21 สิงหาคม 2560. http://www.vajiravudh.ac.th/OVtoVC/OVtoVC_23.htm.

องค์การสวนสัตว์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. *“ประวัติความเป็นมา”*. สืบค้น 30 มิถุนายน 2560. http://www.dusit.zoothailand.org/ewt_news.php?nid=4.

แผนที่และแผนผัง

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. *แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ปี 2450-2575 : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและผังเมืองกรุงเทพ. จัดพิมพ์ครั้งแรกโดยกรมแผนที่ทหารกระทรวงกลาโหม 2475.*

สำนักงานสวนสัตว์ดุสิต. *แผนผังสวนสัตว์ดุสิต ปี พ.ศ. 2536 และ พ.ศ. 2560.*

ภาพถ่ายดาวเทียม

Google Earth. *“สวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2544.”* สืบค้น 30 มิถุนายน 2560. <https://earth.google.com/web>.

—————. *“สวนสัตว์ดุสิตปี พ.ศ. 2560.”* สืบค้น 30 มิถุนายน 2560. <https://earth.google.com/web>.